
Kálló Éva

A csecsemőotthonban nevelkedő gyerek találkozása saját múltjával*

„Ha már mindenki, mindenki hazament, akkor mindig születnek ide csecsemők?”

Keserves múltja van a csecsemőotthonba érkező gyerekeknek. Annak is, akit veszélyeztettsége miatt kellett családjából kiemelni, annak is, akit szülei a kórházban felejtettek, és annak is, akit anyja a szülést követő napokban a szülőotthonban hagyott. E múlt mellett súlyos teher a gyerek jövőjének bizonytalansága is. Gyakran hónapokig, akár évekig sem lehetünk biztosak sorsa alakulásában: hazamehet-e vérszerinti szüleihez, vagy örökbe adjuk; s ha egyikre sincs remény, vajon sikerül-e számára nevelőcsaládot találnunk; vagy egy másik intézetben kell elhelyeznünk?

Megkísérlem nyomon követni azt a folyamatot, amelynek során egy gyermek egyre közelebb kerül a szüleihez fűződő viszony megértéséhez. Felhívom a figyelmet a gondozónő nevelői magatartásának néhány olyan elemére, amely a csecsemőotthonban élő gyereket, helyzetének megértésén túl, annak elfogadásában is segítheti. Azokról a gyerekekről fogok beszélni, akiket egyáltalán nem, vagy havonta legfeljebb egy-két alkalommal látogatnak meg a szülei.

A gyerek viselkedéséről, beszédéről készült feljegyzések azt mutatják, hogy a nálunk élő gyerekek kétéves koruk körül kezdik emlegetni a szüleiket.

A 21 hónapos Gyöngyi szülei távozása után az ajtóra mutat: „mama, papa” – mondja. Mira, egy vasárnap délután, amikor szülei nem érkeznek meg a szokott időben, többször is odamegy az ajtóhoz, s a gondozónőhöz fordulva kérdi: „anyuka, apuka?”

A találkozás perceiben Gyöngyi is, Mira is – mint sok más két év körüli gyerekünk – zavarban van. Alig válaszol szülei kérdéseire, a gondozónőhöz bújik, a látogatás után szinte megkönnyebbülve megy vissza a csoportszobába. A 20 hónapos Ágnes gondozónője így írja le a kislány ta-

*Elhangzott: A Magyar Pszichológiai Társaság X-dik Országos Nagygyűlésén, A gyermeki jogok megvalósulásának pszichológiai feltétele a gyermekvédelemben című ülésén, Budapesten, 1992. szeptember 2-án.

lálkozását apjával: „Amikor édesapja megérkezett, épp az udvaron játszott a társaival. A gondozónővel odament hozzá, de nem beszélgetett vele, csak ritkán mosolygott rá, és inkább hátrafelé ment volna, mint őhozzá.”

A találkozás feszült percei után szinte valamennyi gyerek örömmel, látható büszkességgel emlegeti szüleit: „A látogatás után gyakran emlegette az apukáját, és nagyon boldog volt, ha mi említettük neki.”

Ágnes ez idő tájt kezdi használni az egyes szám első személyű birtokos névmást, s mint ahogyan sok más nálunk élő gyereknél megfigyelhettük, saját játékainak, személyes tárgyainak gyakori felsorolását társaitól való különbözőségének hangsúlyozására használja. Többször így mondta: „enyém papám”.

A szülő megjelenését figyelemmel kíséri az a csoporttárs is, akihez nem járnak a szülei. Lívia egy alkalommal előbb vette észre Csilla szüleit, és azonnal szólt a gondozónőnek: „Zsuzsa, itt van a Csilla apukája, vidd oda hozzájuk.”

A látogatott és nem látogatott gyerekek játékában egyaránt fel-felbukkan a szülők megjelenésével kapcsolatos élmények felidézése. Ez rendszerint úgy történik, hogy a játékot kezdeményező gyerek, a gondozónő szerepét vállalva, odamegy valamelyik társához, és azt mondja, hogy „itt van az anyukád”, majd odakíséri társát az ajtóhoz.

A látogató szülők gyakran hoznak valami ajándékot. Előfordul, hogy az ilyen játék, például Ágnes autója, Mira babája, Gyöngyi kutyusa nem válik igai játékszerré, tulajdonosa nem játszik vele, de számontartja. Féltve őrzi, ha valamelyik társa hozzányúl, azonnal visszakéri, vagy elveszi tőle. A csoporttárs általában tökéletesen tisztában van azzal, hogy a megkívánt játék a társáé, sőt azzal is, hogy azt a szüleitől kapta.

A kétéves Lívia megpillantva társa játékát, megjegyzi: „Géza apukája hozta.” Vagy Gyöngyi, miközben odaviszi Ágneshez autóját, így szól: „Az apukádtól kaptad”.

Előfordul, hogy az a gyerek, aki nem ismeri a szüleit, megpróbálja társa szüleinek figyelmét felhívni magára. Borika kétéves volt, amikor a csoport egyik gyerekéhez örökbefogadó szülők kezdtek járni. A házaspár napon-ta megjelent az intézetben. Borika a jelenlétükben – gondozónőjének kifejezését idézve „feltűnősködik, szemét forgatja, illegeti magát”. Gyakran kérdez róluk, hogy hol vannak, mit csinálnak, mikor jönnek? Kérdéseit még társa távozását követően is felteszi. Egy alkalommal, amikor gondozónőjével kettesben beszélgetnek róluk, gondozónője úgy érzi, Borika azt szeretné tudni, hogy neki is van-e apukája, anyukája. A gondozónő válasza az, hogy éppen úgy, mint mindenkinek, neki is vannak szülei, csak még nem jártak az intézetben. Pillanatnyilag ez a válasz kielégíti, létezésük tudata egyelőre megnyugtatja.

A gyerekek kérdései, viselkedése alapján úgy tűnik, hogy a nálunk nevelkedő gyerekek számára az intézeti lét hosszú időn át természetes, magától értetődő. Az első három évben általában nem tapasztaljuk annak felismerését, hogy nem az intézetben, hanem szülőkkel kellene élniük. A szülőkkel történő találkozás fontos és várt esemény életükben, de csu-

pán egyik epizódja mindannak, ami az intézet falain belül történik. Az a tény, hogy van anyjuk, apjuk, aki csak nekik hoz ajándékot, örömmel, büszkeséggel tölti el őket. De a jövőjükéről alkotott elképzeléseikben a szülők csak úgy szerepelnek, mint akik majd később is eljönnek.

Úgy tűnik, hogy az a gyerek, akit szülei nem látogatnak, nem éli meg hiányként a szülők távolmaradását, megelégszik létezésük tudatával. Ha időnként féltékeny is azokra a társaira, akinek szülei időnként megjelennek az intézetben, féltékenysége a társ kitüntetett helyzetének szól. A szülő utáni intenzív vágy, amely a köztudat szerint az intézeti tartózkodás alatt megkeseríti a gyerek életét, a gondozónővel meghitt érzelmi kapcsolatban álló gyerekekre ebben az életkorban nem jellemző.

A szülőhöz fűződő viszony mélyebb szintű megértéséhez a gyerekek hároméves koruk után jutnak el. Egyelőre nem ismerjük ennek a folyamatnak valamennyi állomását, azt sem tudjuk pontosan, hogy az érzelmi, értelmi fejlődés hogyan befolyásolja az ide vezető utat.

Egy eset bemutatásával néhány olyan jelenségre szeretném felhívni a figyelmet, amelyről úgy vélem, fontos szerepet játszik az intézeti létnek, mint kivételes helyzetnek a megértésében.

András három éves, amikor apjának rendszertelen látogatásai végleg elmaradnak. Mint más rendszertelenül látogatott gyerek, ő is szélsőséges érzelmeinek ad hangot apját emlegetve: örömmel beszél róla, ha néhány hónapon át sűrűbben megjelenik, ilyenkor magát bízattva várja: „jön az apukám, hoz autót”, de amikor több hónap múlik el anélkül, hogy meglátogatná, kifejezi csalódottságát, elkeseredését: „Nem szeretem a bácsit, az apukámat”.

Néhány héttel apja legutolsó látogatása előtt saját gondozónője, Zsuzsa megmondja neki, hogy terhes. Ez nagyon foglalkoztatja, számtalan kérdést tesz fel neki: mit csinál a kis csecsemő a hasában? Vajon fél-e, ha vihar van? Van-e neki széke? – és így tovább. Hosszú heteken át megkérdi: „benne van még a kiscsecsemő a hasadban?” –, majd egy alkalommal így szól: „Szeretnék beülni a hasadba a kislányod mellé.” András fejlődési naplójából nem derül ki, hogyan reagált Zsuzsa András kérésére. Arról bizonyára beszélgetett vele, hogy lehetetlent kér, és beszélgetett vele a születésről is. Ezt bizonyítja, hogy András egy nap a következő kérdéssel fordul gondozónőjéhez: „Ki szült meg engem”? A következő hónapokban nagyon várja apját. „Akarom, hogy jöjjön az apukám” – mondja. Távolmaradásának megmagyarázására kifogásokat keres: azért nem tud eljönni, „mert berozsdásodott, sokat utazott a vonaton.” „Nem tud jönni az apukám, mert lázas a kisfia, és nem tud felkelni.” Valószínűleg haragját jelzi, amikor azt mondja, hogy „összepusztult az apukája”, s ezért nem jön a Lóczyba, vagy azért, mert kiszúrták a szemét, s most kórházban van. Előfordul, hogy olyan elképzelt eseményeket vetít a múltba, amelyeknek apjával együtt ő is szereplője. „Együtt fürödtünk apukámmal a kádban, bizony ám!” „Apukámmal ettünk túrós palacsintát.” „Az apukámmal fogtunk egy rigót.” Fanáziáiban egy-egy villanásra megjelenik anyja is: „Anyukám és apukám gyorsan megebédeltek, és lefe-

küdtek aludni”. Vagy egy másik példa: „Az én anyukámat úgy hívják, hogy francia néni.”

Nem kétséges, hogy András apja iránt érzett ellentmondásos érzelmeinek kifejezésével, a valóságban soha át nem élt közös élmények kitalálásával, anyja emlegetésével – aki mindössze egyszer járt az intézetben – szülő utáni sóvárgását fejezi ki.

De honnan jön ez a vágy? Mi ébreszti fel ilyen hirtelen? Hiszen csak nagyon felületesen ismerte az apját. Találkozásukkor még csak nem is beszélt vele, s amikor anyja eljött az intézetbe, mindössze kilenc hónapos volt.

András nem sokkal az utolsó látogatás előtt tudja meg, hogy saját gondozónője terhes, s ez a hír indítja arra, hogy a születés kérdéseiről beszélgesen gondozónőivel. (Előbb-utóbb minden nálunk élő gyerek szóba hozza ezt a kérdést, többnyire valamelyik dolgozónk terhessége kapcsán.)

Amikor egy családban élő gyerek erről a kérdéstről beszélget a mamájával, megtudja, hogy születése előtt anyja testében növekedett, hogy volt egy olyan időszak az életében, amikor mindig és mindenütt együtt voltak. Ez a felismerés szorosabbra fűzi, megerősíti kapcsolatát anyjával.

András azt tudja meg Zsuzsától, hogy mielőtt megszületett, egy számára ismeretlen asszony hasában volt, az szülte meg, és nem Zsuzsa, akihez mindenkinél jobban ragaszkodik.

Amikor András azt mondja, hogy szeretne beülni Zsuzsa hasába, tulajdonképpen azt a vágyát fejezi ki, hogy Zsuzsa legyen az anyukája. És nemcsak azzal kell szembesülnie, hogy kérését nem teljesítik, hanem azzal is, hogy nemsokára elveszíti Zsuzsát, aki a születés után nem fog dolgozni, hanem otthon marad csecsemőjével. Hirtelen feltámadt érdeklődése anyja iránt, szülő utáni sóvárgása valószínűleg összefügg azzal, hogy csalódott Zsuzsában, aki visszautasította felajánlkozását, s aki hamarosan elhagyja őt.

Ahhoz, hogy egy gyerek, aki születése óta intézetében él, megérthesse és fel tudja dolgozni különleges helyzetét, elengedhetetlen, hogy megismerje múltját. Ennek a folyamatnak egyik fájdalmas, mégsem elkerülhető állomása az, amikor a gyerek megtudja, hogy eltéphetetlen szálak kötik valakihez, akit nem ismer, s aki nem, vagy alig ismeri őt, s gondozónője, akihez kötődik, akiben megbízik, s akiről eddig úgy gondolta, hogy mindent tud róla, nem volt részese születése előtti életének.

Hogyan lehet segíteni a gyerekeknek, hogy együtt tudjon élni ezzel a tudással, és képes legyen feldolgozni azt, ami vele történt?

András apjának elmaradása után a gondozónők nem bíztatták a gyereket azzal, hogy apja újra eljön. Távolmaradására kitalált kifogásait meghallgatták csupán, de nem erősítették meg, nehogy megalapozatlan reményeket keltsenek benne. Kifejezték, megértik elkeseredettségét, ők is örülnének, ha apja újra eljönne, de semmit sem tudnak róla. Óvakodtak attól, hogy szembesítsék Andrást története irreális voltaival, s anélkül, hogy elutasították volna fantáziálását, apjával való találkozásainak részleteiről beszélgettek vele. Abban bíztak, hogy ezzel segíthetik megőrizni

apja emlékét, akkor is, ha talán már nem tudja felidézni alakját, ha már csak azt ismételteti, amit róla, a látogatásokról a gondozónőtől hallott.

De mit tehet a gondozónő, azonkívül, hogy megmondja az igazat, amikor a gyerek „Ki szült meg engem?” – kérdésére válaszol?

Ha jól látta el feladatát, már akkor megtette, amit kell, mielőtt a gyerek foglalkozni kezdett a születés kérdésével: így a gyerek fejében él egy eleven emlékekből, pozitív élményekből felépülő, gyakran hallott történet intézeti életéről, amely ugyan nem feledteti szülei hiányát, de amelyhez hozzá kapcsolható a jövője.

Mit tartalmaz egy ilyen történet? Jelentéktelennek tűnő részleteket és fontos eseményeket egyaránt. Milyen volt, amikor kicsi volt, milyennek látták a gondozónői, mi minden történt vele? Például, amikor megérkezett hozzánk, nagyon picike volt, s fent az emeleten lakott, egy másik szobában. Hogy amikor picike volt, reggel mindig éhes volt – mint most is –, s a gondozónő hamar megetette. Hogy kiskorában Éva is gondozta, de Éva már rég elment a Lóczyból, mert férjhez ment, és elköltözött. Akkoriban nagyon szomorú volt, sokat sírt.

Egyszer régen, amikor a kertben aludt, a mennydörgés ébresztette fel, és rettenetesen megijedt. A gondozónő pokrócba bugyolálta, úgy szaladt be vele a szobába, nehogy megázzon.

Vagy: Egyszer nyáron, amikor a kertben felállítottunk egy sátot, nagyon szeretett ott játszani, s ha véletlenül valaki a földre szórta a kukoricát, ő mindig segített összeszedgetni.

Függetlenül attól, hogy a gyerek fontos vagy kevésbé fontos eseményre emlékezik, hogy örömteli vagy fájdalmas élményeit meséli el, emlékeiben önmagát fontosnak, szeretetre méltónak látja. Erre a képességre szükség lesz, amikor majd azt kérdezi meg, hogy miért hagyták el a szülei.

Az ilyen történetekben gyakran felbukkan egy-egy régi társ, s a vele kapcsolatos élmények felidézése nyomán felelevenednek távozásának részletei is.

„Elment az Anna, beült egy nagy, fehér autóba, és soha többé nem jön vissza” – mesélte András, emlékezve arra a jelenetre, amelyet az intézet kapujából nézett végig, amikor a búcsúzás hagyományai szerint kikísérte Annát. A mondat második felében – „Anna soha többé nem jön vissza” –, nem egyszerűen elismétli azokat a szavakat, amiket a gondozónőtől hallhatott, hanem a nálunk töltött évek során többször is átélt tapasztalatai alapján megfogalmazza a távozás végérvényességét.

S amikor majd néhány hónap múlva újabb két társa megy el az intézetből, s róluk beszélgetve azt kérdezi: „Ha már mindenki, mindenki hazament, akkor mindig születnek ide csecsemők?” – úgy tűnik, formálódni kezd benne az a gondolat, hogy a Lóczyban töltött idő, az intézeti lét ideiglenes, egyszer mindenki elmegy, hazamegy. A „mindenki” névmás megismétlésével talán azt akarja érzékeltetni, hogy abba önmagát is beleérti. Az a kérdése pedig, hogy mindig születnek-e ide csecsemők, még egy megfogalmazásra váró összefüggés előfutára: nemcsak neki és a vele most együtt élő társainak jutott osztályrészül az intézeti lét.

Az óvodás éveit is nálunk töltő gyerek már tudja, hogy előbb vagy

utóbb, de el kell mennie, s azt is tudja, érzi, hogy ez azt jelenti, el kell válnia gondozónőitől, társaitól, és távozása után legfeljebb látogatóba jön vissza. Amikor a jövőjével foglalkozik, erről és a szüleiről faggatja gondozónőit, akik hosszú időn át nem tudnak kielégítő és megnyugtató választ adni valamennyi kérdésére, hiszen annak, hogy még mindig nálunk és nem vérszerinti, örökbefogadó vagy nevelőszüleivel él, az az egyetlen oka, hogy nem sikerült tisztázni a helyzetét, megtalálni a számára legjobb megoldást.

Ahhoz, hogy el tudja viselni ennek a bizonytalan helyzetnek a feszültségét, nemcsak arra van szüksége, hogy ismert gondozónői személyes érdeklődését, törődését, megbecsülését naponta átélje, de annak bizonyosságára is, hogy a jövőjéről is gondoskodnak. Ebbe vetett bizalmát fejezte ki a négyéves Lívia, amikor ezt mondta: „Ugy-e egyszer mindenkiért eljön az anyukája, és ha elmegyünk, akkor soha többet nem jövünk vissza?”

A *Liget* tavaszi számából:

Levendel Júlia: Örülök, örülj!

Péterfy Gergely és Faragó Ferenc a hajnalról

Rába György és Békés Pál novellája

Horgas Béla, Fecske Gabi, Simon Balázs versei

Lipp Tamás: Sajtásos nemzet; Poszler György: Mit ér a csizma az asztalon, ha magyar?; R. Várkonyi Ágnes: Comenius Éjszakái;

Václav Havel: A szabadság visszatérése

May Szilvia esszéje Tarkovszkij Nosztalgijájáról

Darány Sándor: Előttünk az özönvíz

A *Liget* könyvesboltokban kapható
és megrendelhető a szerkesztőségnél:

Liget
Budapest, 114
1525 Postán maradó